

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 5 (7)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 5-son 2026 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

5

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

Minojiddinov A.A. Meva-sabzavot tarmog‘i korxonalarini boshqarishda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish yo‘llari	8
Mirzayev A.T., Dilnozaxon M. O‘zbekistonda turizm marketingi samaradorligini baholash va uni takomillashtirishning integratsiyalashgan mexanizmi.....	12
Shavkatov A.Sh. O‘zbekistonda kichik biznes rivojlanishining institutsional va makroiqtisodiy asoslari.....	16
Махаммаджанов М.М. Инновационная трансформация банковского сектора Узбекистана: общесистемные тенденции и финансовые результаты.....	20
Sativaldiyeva G.X. IFRS 16 “Ijara” xalqaro standartiga muvofiq ijara hisobidagi o‘zgarishlar.....	24
Ismailov X.M. Aloqa korxonalari moliyaviy barqarorligini ta‘minlash metodologiyasini takomillashtirish masalalari.....	28
Yusubov I.I. Mintaqada iqtisodiyotni barqarorlashtirishda raqamli xizmatlarning rivojlanishi.....	32
Saidaxmedov N.X. Paxta-to‘qimachilik klasterlari faoiyatini shakllanishi va rivojlanishining zamonaviy nazariyalari.....	35
Istamqulov D.Q., Danyarova F.B. Milliy iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni takomillashtirish yo‘llari.....	40
Aipova I.I. Resurs samaradorligini baholashning nazariy usullari va ko‘rsatkichlari.....	43
Mirzaraximova A.A. Tijorat banklari tomonidan aloqa sohasini moliyalashtirish samaradorligini oshirish yo‘llari.....	49
Xalmirzaev A.A. Yer va suv resurslaridan samarali foydalanishda hududiy ixtisoslashuvning ahamiyati va iqtisodiy samaradorligi.....	53
Sidikov Z.A. Sirdaryo viloyatida sanoatlashtirish jarayonining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta‘siri.....	59
Usmanova N.Y. Raqamli iqtisodiyotda menejment qarorlarini qabul qilishda innovatsion texnologiyalarning roli.....	63
Ergashev R.X., Rajabaliyeva I.A. Transport-logistika infratuzilmasini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish va uning samaradorligini oshirish.....	67
Raximova D.S. Barqaror restoran amaliyotlari: oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirish va qayta ishlashning innovatsion yondashuvlari.....	70
Narzullayeva X.A. Investitsiya muhiti jozibadorligini oshirishning xalqaro tajribalari.....	76
Muxitdinov Sh.Z. Kichik agrobiznes subyektlarida mahsulotlar eksportini rivojlantirishga ta‘sir etuvchi omillar.....	84
No‘monov O.O‘. Agrotadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyatiga ta‘sir etuvchi makroiqtisodiy va mikroiqtisodiy omillarni kompleks baholash.....	88
Yeshimbetov U.X. O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini barqaror rivojlantirishda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish.....	92
Raximova K.N. Tadbirkorlik sharoitida yashil biznesni tashkil etish va rivojlantirishining o‘ziga xos xususiyatlari	97
Хошимов П.З., Тўрахожайев Х.Х. Ислоний банкларнинг ишлаш тамойиллари ва ислон молия тизимининг Ўзбекистон иқтисодиётига таъбиқи.....	100
Sattarov R.A. An integrated methodological framework for evaluating and forecasting interregional economic cooperation: an input-output approach (evidence from Uzbekistan).....	107
Farmanov J.Z. Mintaqada asalarichilik ekotizimining tamoyillari va ekologik-geografik xususiyatlarini takomillashtirish	111
Qurbonov A.B. Janubiy iqtisodiy rayonda qishloq xo‘jaligi orxonlarining tarkibiy o‘zgarishi va agrar kooperatsiyani rivojlantirish yo‘nalishlari.....	114
Тоштемуров Т.Т. Ўзбекистонда кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини кенгайтиришда солиқ механизмларидан фойдаланиш масалалари.....	119
Arziyev M.A. O‘zbekiston iqtisodiyotini transformatsiyalash sharoitida oilaviy tadbirkorlikni rivjlantirishning ustuvor yo‘nalishlari.....	122
Maxkamova S.Sh. Ekologik innovatsiyalar orqali yerni oqilona boshqarishning tashkiliy va iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish.....	127
Olimova N.X. Yashil moliyalashtirishning rivojlanish tendensiyalari hamda hozirgi amaliyoti: milliy kontekst	137
Zaylobitdinova H.X. Davlat oliy ta‘lim muassasalarining tijorat faoliyatini samarali boshqarish strategiyalari.....	141
Komilov A.I. Evolution of the catering industry in the context of digital technologies.....	145

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 5-son 2026 yil

Sotvoldiyev N.N. Mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda mehnat bozoriga ta'sir etuvchi omillar.....	149
O'rinov A.A. Sanoat tarmoqlarining investitsion imkoniyatlarini barqarorlik indikatorlari asosida boshqarish mexanizmlari.....	154
Ahmadaliyeva R.A. O'zbekistonda xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashish samaradorligi.....	158
Uzganbayeva D.T., Alimova Sh.F. The role of investment strategies in transforming small business entities into large corporate structures.....	162
Goziyev M.Sh., Abdufattoyeva M. Sun'iy intellekt asosida iqtisodiy qarorlar qabul qilish samaradorligini oshirish.....	167
Qobilov H., Uzganbayeva D.T. O'zbekiston iqtisodiyotida xususiy tadbirkorlikning ro'li: so'nggi yillardagi islohotlar sharoitida iqtisodiy o'sish va bandlikka qo'shayotgan hissi.....	170
Sotiboldiyeva R., Uzganbayeva D.T. O'zbekistonda xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirishda moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining ahamiyati.....	174
Маматкулов З.Ш. Хизмат кўрсатиш фаолиятининг шакллантириш ва бошқаришда хориж тажрибаларидан самарали фойдаланишнинг инновацион йўналишлари.....	179
Shamsiddinov P., Uzganbayeva D.T. Iqtisodiyotning raqamlashtirishning afzaliklari va uning oqibatlari.....	185
Qosimov A.S. Jizzax viloyati mahallalarining qayta nomlanishi va demografik jarayonlar va iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari.....	189
Qodirov A., Tulaganov E.J., Berdimurodov U.S. Inson kapitalini kapitalizatsiya qilish va samaradorligini oshirish.....	192
Saidkarimova M.I., Sobirov O.A. Sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish yo'llari.....	199
Saidova M.J. Sanoat transformatsiyasi sharoitida kichik biznes va tadbirkorlikning o'rni (Andijon viloyati misolida)	203
Юсупов А.С., Пардаев Х.Ф. Динамическое управление международным портфелем акций: механизмы ребалансировки и преимущества глобальной диверсификации в условиях волатильности валютных рынков.....	206
Burxonov J.X., Soliyev I.I. Mehnat bozorini tartibga solishda innovatsion yondashuvlarning xorij tajribasi tahlili.....	213
Xaitbaev J.O. Mintaqa iqtisodiyotini barqarorligini ta'minlashda suv resurslaridan foydalanishning ko'p omilli ekonometrik modellari.....	217
Saidov U.S. Kichik tadbirkorlik subyektlarida ekologik innovatsiyalarni rag'batlantirishning moliyaviy yo'nalishlari.....	221
Nurmaxanmadov N.B. Iqtisodiyotning ekologiyaga ta'sir moyilligining oshib borishi muammosi.....	224
Xudayberdiyev K. Davlat xaridlarida elektron platformalar faoliyatini optimallashtirishda sun'iy intellektga asoslangan moderatsiya mexanizmlarining roli.....	230
Xolxo'jayev E.G'. Davlat xaridini tashkil etishda elektron savdolardan foydalanish samaradorligi hamda imkoniyatlari tahlili.	234
Rustamova F.A. Qishloq joylarda tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy samaradorligini baholash va uni oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari.....	238
Ikromov A. Iqtisodiy jarayonlarni ekonometrik modellashtirishda integro-differensial tenglamalarning o'rni va ularni tadqiq etish.....	241
Sarimsakov B.R., Usmonov J.Q. Xorijiy mamlakatlarda inson kapitalidan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida samarali foydalanish tajribalari.....	245
Maraimov I.R. O'zbekistonda kambag'allikni kamaytirish va aholi turmush farovonligini oshirish.....	251
Yusupov Sh.B. Xorazm viloyatida sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini baholash va oshirish yo'llari: 2020–2025 yillar tahlili va 2030 yilga prognoz.....	256
Chintemirova D.Sh. Hududlar kesimida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining rivojlanish tendensiyalari.....	260
Xusanova Z.R. Ayollar tadbirkorligini rivojlantirishning samaradorlik ko'rsatkichlari va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar.....	265
Tajiboyev S.O., Gulimboyev S.I. Moliyaviy siyosatning investitsiya muhitiga ta'siri.....	270
Tajiboyev S.O. G'aznachilikda to'lovlarni amalga oshirish.....	275
Xaydarov M., Baxtiyorov I. Innovatsion iqtisodiyot g'oyalari va ularni oliy ta'lim tizimi orqali qo'llashning nazariy asoslari.....	279
Ким Т.В., «Зарубежный опыт развития циркулярной экономики и её роль в формировании ресурсосберегающей модели экономического развития».....	286

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 5-son 2026 yil

Saydullayeva R.U. Analysis of financial efficiency and profitability in the green economy: the role of IAS and IFRS standards.....	292
Galatov A.A., Karimova G.A. O‘zbekistonda Islomiy moliyaviy xizmatlar ko‘rsatuvchi nobank tashkilotlar faoliyati va strategik boshqaruv tizimining tahlili.....	296
Tursunov F.U. Oliy ta‘lim sifati monitoringini takomillashtirish mexanizmlarini rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari... ..	300
Yakhshiboev R.E. Retrieval-augmented generative AI for smart learning content.....	303
Ergashev S.A. Sanoat korxonalarini barqaror rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish: ilmiy-nazariy va amaliy asoslar.....	307
Абдуллаева Р.Ғ., Тажибаева Н.Ф. Ўзбекистон иқтисодиётида инвестицияларнинг устувор йўналишлари ва ривожланиш истиқболлари.....	311
Sayfullayev J. Why organizations struggle to implement green management practices: key barriers and practical solutions.....	316
Sirojiddinov K.I. Korxonaning raqobatbardoshligini baholash usullari.....	319
Ibraximov X.S. Mintaqalarda tadbirkorlik muhitini shakllantirishda kichik biznesni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning o‘rni va mexanizmlari.....	324
Tajibayev K.Q. Farg‘ona vodiysida kichik biznes sub’ektlari raqobatbardoshligini oshirishning metodologik asoslari.....	328
Abdulxakimov Z.T. Barqaror rivojlanish evolyusiyasi va tarkibiy qismlari masalalari.....	332
Pazilidinov M.M. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlarning raqamlashtirish tajribasi.....	337
Жураева М.З., Ахмедов Р.М. Экосистема применения системного подхода в менеджменте транспортной инфраструктуры.....	341
Ахмедов Р.М. Основные требования к разработке системного подхода в менеджменте дорожного хозяйства Республики Узбекистан.....	348
Mamasiddiqova F.X. Qishloq xo‘jaligida mahallalar ixtisosligi: nazariy asoslar, regional tahlil va rivojlantirish istiqbollari.....	353
To‘rayev A.A. Mehnat bozorini texnologik transformatsiyalash sharoitida ishchi kuchi raqobatbardoshligini oshirish mexanizmlari.	358
Солиев И.И. Концептуальные основы институциональной автономии вузов в условиях модернизации системы образования Узбекистана.....	362
Xasanov S.Q. Sanoat korxonalarini rivojlantirishda modernizatsiya va klaster yondashuvining o‘rni.....	365
Murodov A. Aholining real pul daromadlarini va xarid qobiliyatini oshirishning nazariy asoslari.....	369
Карабаев Р.З. Искусственный интеллект в цифровой экономике Узбекистана.....	374
Rasulova Sh.A. Bozor iqtisodiyotida monopoliyaning mohiyati, shakllari va uning O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta‘siri.....	378
Salimov A.F., Rasulova Sh.A. Bozor muvozanati va unga ta‘sir ko‘rsatuvchi omillar.....	381
Sattarova G.X. O‘zbekiston logistika bozorida yuk tashish xavflarini sug‘urta orqali kamaytirishning iqtisodiy samaradorligi.....	385
Муродхўжаева Ф.М. Маҳаллий саноатни шакллантиришда кластер ёндашуви ва 2030 йилгача трансформациянинг прогноз параметрлари (Наманган вилояти мисолида).....	389
Yoqubjonov R.R. Kichik biznes mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirishda innovatsion yondashuvlar.....	396
Nasritdinov B.X. Risklarni integral baholash kichik biznesda moslashuvchan boshqaruv tizimi asbobi sifatida	400
Abdurazzoqov H.A. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonining hozirgi holati va tendentsiyalari.....	406
Turgunov M.M., Soliyev I.I. Milliy innovatsion tizim samaradorligini oshirishning strategik yo‘nalishlari.....	411
Kuzimuratova D.M. O‘zbekiston Respublikasida tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish va takomillashtirish.....	414
Soyibjonov I.S. Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida rivojlantirish.....	419
Axmadjanov I.I. Shaharlar va shahar aglomeratsiyalari mintaqalar va mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining drayveri.....	423
Odinayev G‘.J. Nogironligi bo‘lgan aholi qatlamini strategik sohalarda band qilish loyihalari.....	427
Abduvahobov V.B. Jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashishning global standartlari va O‘zbekiston tajribasi: kompleks tahlil.....	430
Қўзиёва Н.Н. Билвосита солиқларнинг шаклланиши ва ривожланиб бориши.....	435

underscoring the robustness and reliability of the estimated model. These findings suggest that internal organizational factors, particularly leadership commitment and human capital development, are more influential in promoting green management practices than financial considerations alone.

Overall, the study confirms that the effective implementation of green management practices is a multifaceted process shaped by managerial, institutional, and organizational factors. From a policy perspective, strengthening environmental regulations, promoting managerial accountability, and enhancing employee environmental awareness through training programs can significantly support the diffusion of green management practices. At the organizational level, fostering a sustainability-oriented leadership culture and investing in employee engagement are essential for achieving meaningful environmental outcomes.

List of references:

1. Aragón-Correa, J. A., & Sharma, S. *Corporate environmental strategy and proactive environmental management*. Source: Web of Science / Google Scholar (Strategic Management Journal)
2. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). *Green Growth and Sustainable Business Practices*. Source: OECD official reports (widely indexed in Google Scholar)
3. Zhu, Q., & Sarkis, J. *Relationships between operational practices and green supply chain management*. Source: Web of Science / Google Scholar (Journal of Operations Management)
4. Darnall, N., Henriques, I., & Sadorsky, P. *Adoption of environmental management systems*. Source: Web of Science / Google Scholar (Business Strategy and the Environment)

UDK: 338.242

KORXONANING RAQOBATBARDOSHLIGINI BAHOLASH USULLARI

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

METHODS FOR ASSESSING AN ENTERPRISE'S COMPETITIVENESS

Sirojiddinov K.I. Namangan, NamDU, i.f.n., dotsent

Annotatsiya

Maqolada korxonalarining raqobatbardoshligini baholashning ayrim metodlari tavsiflangan, ularning har birining afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilingan, qo‘llash imkoniyatlari ko‘rsatilgan hamda raqobatbardoshlikning integral ko‘rsatkichini aniqlashga oid yondashuvlar tavsifi keltirilgan. Mavjud metodlarning xilma-xilligi har bir aniq korxona uchun eng samarali usulni tanlash imkoniyatini berishi izohlangan.

Kalit so‘zlar: raqobatbardoshlikni baholash, integral ko‘rsatkich, miqdoriy metodlar, tahlil.

В статье описаны некоторые методы оценки конкурентоспособности предприятий, проанализированы преимущества и недостатки каждого из них, показаны возможности их применения, а также дано описание подходов к определению интегрального показателя конкурентоспособности. Объясняется, что разнообразие доступных методов дает возможность выбрать наиболее эффективный метод для каждого конкретного предприятия.

Ключевые слова: оценка конкурентоспособности, интегральный показатель, количественные методы, анализ.

The article describes some methods for assessing the competitiveness of enterprises, analyzes the advantages and disadvantages of each of them, shows the possibilities of their application, and

describes approaches to determining the integral indicator of competitiveness. It is explained that the variety of available methods makes it possible to choose the most effective method for each specific enterprise.

Keywords: competitiveness assessment, integral indicator, quantitative methods, analysis.

Korxonaning raqobatbardoshlik darajasini aniqlash uchun ushbu parametrlarning sifat va miqdoriy bahosi o‘tkaziladi. Sifat baholaridan farqli o‘laroq, miqdoriy metodlar raqobatbardoshlikni umumlashtirilgan baholash imkonini beradi. Miqdoriy metodlar ko‘rsatkich turiga ko‘ra integral ko‘rsatkichli va omili ko‘rsatkichli metodlarga bo‘linadi. Omili ko‘rsatkichlarga asoslangan metod korxonaning o‘zi va raqobatchilarni narx darajasi, narx siyosati, moddiy-texnik resurslar va kadrlar bilan ta‘minlanganlik va hokazo jihatlardan parametrik tahlil qilishdan iborat. Miqdoriy baho aniqroq va obyektiv hisoblanadi. U ketma-ket ravishda amalga oshiriladi.

Bozor sharoitida korxona raqobatbardoshligini oshirish muammosi alohida ahamiyat kasb etadi. Korxona raqobatbardoshlik darajasiga nafaqat boshqaruv sifati, balki ishlab chiqarilayotgan mahsulotning raqobatbardoshligi, ya‘ni raqobatchilar tovarlaridan ustunligi ham ta‘sir qiladi. Ushbu yo‘nalishdagi bir qator ilmiy tadqiqotlar, odatda, bozor rivojlanishining mavjud tajribasini o‘rganishga qaratilgan. Shu sababli, eng real va samarali strategiyalarni tanlash maqsadida alohida korxona uchun raqobatbardoshlikni aniqlash va baholashning kompleks yondashuvini yaratish zarurati tug‘iladi.

Korxona raqobatbardoshligini baholashning barcha usullarini quyidagi belgilar bo‘yicha tasniflash mumkin:

- Korxona mavqeyi;
- Tanlangan usul turi;
- Raqobatbardoshlik ko‘rsatkichlarini hisoblash xususiyatlari;
- Raqobatbardoshlikni prognoz qilish imkoniyati;
- Hisobga olinadigan raqobatbardoshlik omillari;
- Ko‘rsatkichlar vaznli koeffitsiyentidan foydalanish;
- Hisob-kitoblar uchun ma‘lumot manbai;
- Hisob-kitoblarning mehnat sig‘imi;
- Raqobatbardoshlik mezonlari [4].

Miqdoriy baholashning eng keng tarqalgan va ishlab chiqilgan metodi bu integral raqobatbardoshlik ko‘rsatkichidir; u raqobatbardoshlikning birlik va guruhliy mezonlarini hisoblash yo‘li bilan aniqlanadi.

Resurs metodi asosida raqobatbardoshlikni baholash uchun tashkilot faoliyatining to‘rt guruh ko‘rsatkichlaridan foydalanishni taklif qiladi: uning ishlab chiqarish faoliyati samaradorligi ko‘rsatkichlari; korxonaning moliyaviy holatini aks ettiruvchi ko‘rsatkichlar; tovarni bozorda sotish va ilgari surish samaradorligi ko‘rsatkichlari; mahsulot raqobatbardoshligi ko‘rsatkichi [1]. Metod tashkilot va raqobatchilar uchun raqobatbardoshlikning kompleks ko‘rsatkichlarining umumiy bahosini aniqlash hamda uning bozordagi nisbiy pozitsiyasini aniqlash imkonini beradi. Ushbu yondashuvning afzalligi shundaki, unda raqobatbardoshlikning birlik ko‘rsatkichlarining ahamiyati hisobga olinadi. Bu esa kompleks raqobatbardoshlik ko‘rsatkichi o‘lchanayotgan xususiyatni aniqroq aks ettirishiga ishonch bag‘ishlaydi. Bu metod ishlab chiqarish korxonalari uchun mos keladi, ammo uni savdo tashkilotlari uchun qo‘llab bo‘lmaydi. Resurs yondashuviga muvofiq, raqobatbardoshlikni baholash 3 bosqichda amalga oshiriladi:

I. Birlik ko‘rsatkichlarni hisoblash

II. Guruhliy ko‘rsatkichlarni hisoblash

III. Korxona raqobatbardoshligining integral ko‘rsatkichini hisoblash.

Shuningdek, resurs metodi, agar korxonada bir necha yillik ma‘lumotlar mavjud bo‘lsa, raqobatbardoshlik dinamikasini kuzatish imkonini beradi. Bundan tashqari, ushbu sohadagi barcha korxonalar to‘g‘risida ma‘lumotga ega bo‘lgan holda, reyting bahosini o‘tkazish va o‘rganilayotgan korxonaning barcha raqobatchilarga nisbatan bozordagi o‘rnini aniqlash mumkin. Shu bilan birga, ushbu metod ba‘zi kamchiliklarga ega. Birinchi muhim kamchilik - bu katta hajmdagi ma‘lumotlarga

ehtiyoj borligi, ammo korxonalar har doim ham bunday ma'lumotlarga ega emas. Bu usulning yana bir kamchilik shundaki, o'zgaruvchan bozor konyunkturasi sharoitlarida raqobatbardoshlikning birlik ko'rsatkichlari taqqoslash biroz murakkablik tug'diradi. Taklif qilingan ushbu ko'rsatkichlarni nisbiy miqdorlarga o'tkazish metodi yakuniy bahoning subyektivligini sezilarli darajada kamaytiradi.

Omilarni baholash metodi bo'yicha raqobatbardoshlik darajasini hisoblash marketing kompleksining alohida elementlari - mahsulot, narx, mahsulotni iste'molchiga yetkazish, mahsulotni ilgari surish (marketing kommunikatsiyalari) bo'yicha raqobatbardoshlik mezonlarini guruhlashni nazarda tutadi [2]. Marketing faoliyatining tahlili korxonaning barcha tovar kategoriyalari bo'yicha alohida amalga oshiriladi. Bundan tashqari, korxona faoliyatining umum-moliyaviy ko'rsatkichlari alohida hisobga olinadi. Bunday ko'rsatkich nafaqat o'rganilayotgan korxona, balki raqobatchi korxonalar uchun ham hisoblanadi. Barcha raqobatchilar firmalar tomonidan qo'lga kiritilgan ustunliklarga qarab ma'lum guruhlarga bo'linadi va shu tariqa ularning raqobat kurashidagi roli aniqlanadi. Har bir raqobatchilar guruhi uchun bozordagi o'ziga xos xulq-atvor konsepsiyalari xarakterlidir. Raqobatchilarni guruhlarga ajratish uchun Belousov raqobatlashuvchi firmalarni guruhli tartiblash matritsasini taklif qiladi.

Belousov metodi, shuningdek, sohaning raqobat tahlilini o'tkazishga, ya'ni barcha raqobatchilarni kategoriyalar bo'yicha taqsimlashga imkon beradi. Ushbu metodning afzalliklariga subyektivlikning yo'qligi (chunki hisob-kitobda ekspert baholaridan foydalanilmaydi), shuningdek, Belousov metodi korxonaning marketing faoliyatini eng to'liq aks ettirishi kiradi. Integral ko'rsatkichni tashkilot raqobatbardoshligi dinamikasini kuzatish uchun vaqti-vaqti bilan hisoblab turish zarur. Ushbu metodning kamchiliklari qatoriga marketing faoliyati haqida katta hajmdagi ma'lumotlar to'plami zarurligini kiritish mumkin. Hozirgi vaqtda raqobatchilar haqida bunchalik batafsil ma'lumotlarni olish deyarli imkonsiz.

O'rtacha geometrik vaznli metodi tarafdorlarining fikricha, raqobatbardoshlik omillari o'rtasidagi additiv bog'liqlikdan foydalanish, o'rtacha geometrik yordamida hisoblashdan farqli o'laroq, korxona raqobatbardoshlik darajasini yetarlicha aniq va obyektiv baholashga imkon bermaydi [3].

Ushbu metodga muvofiq, korxonaning integral raqobatbardoshlik ko'rsatkichi quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi:

$$K = \sqrt[a_1+a_2+a_3+a_4+a_5]{l_1^{a_1} l_2^{a_2} l_3^{a_3} l_4^{a_4} l_5^{a_5}} \quad (1)$$

bu yerda: a_1, a_2, a_3, a_4, a_5 - ko'rsatkichlarning vazn koeffitsiyentlari, l_1, l_2, l_3, l_4, l_5 - xususiy samaradorlik ko'rsatkichlari.

Metod muallifi (A.S. Shalminova) tomonidan xususiy samaradorlik ko'rsatkichlari sifatida ishlab chiqarish faoliyati samaradorligi, korxonaning moliyaviy holati, sotish va tovarni ilgari surish samaradorligi, tovarning raqobatbardoshligi va innovatsion loyiha samaradorligini tavsiflovchi integral ko'rsatkichlar hisoblanadi. Statistika geometrik o'rtachadan foydalanishni asosliroq deb hisoblasa-da, bu usulning ba'zi cheklovlari mavjud. Masalan, omillardan biri nolga teng bo'lsa, butun funksiya nolga aylanadi. Shuningdek, ba'zi omillarning manfiy qiymatlari integral va guruhli ko'rsatkichlarni hisoblashning imkonsizligiga olib kelishi mumkin. Yana bir kamchilik - ko'rsatkichlarni nisbiy miqdorlarga o'tkazish zaruriyati.

Bugungi kunda ishlab chiqilgan korxona raqobatbardoshlik darajasini baholashning ayrim metodlarini tahlil qilib, har jihatdan ideal kompleks baholash metodikasi mavjud emas degan xulosaga kelish mumkin. Korxonalar raqobatbardoshligini baholashga doir mavjud yondashuvlarning kamchiliklari ularning aksariyatini amaliy qo'llash imkoniyatini cheklaydi. Buning asosiy sababi, bizning fikrimizcha, ilmiy muhitda korxonalar raqobatbardoshligi tushunchasi va ushbu ko'rsatkichni baholash mezonlarini aniq belgilash borasidagi kelishmovchiliklardir. Shu bilan birga, bugungi kunda mavjud metodlarning xilma-xilligi har bir aniq korxona uchun eng samarali va soddah baholash metodini tanlash imkoniyatini beradi.

Matritsa usul korxonaning va uning mahsulotining xo'jalik faoliyatini o'rganish va baholash orqali amalga oshiriladi. Tahlil mahsulot hayotiy sikli hisobga olingan holda olib boriladi. Ushbu usulda o'z asosida koordinatalar tizimidan foydalanadigan matritsa quriladi: gorizontol bo'ylab sotish

hajmining o‘shish va qisqarish sur‘atlari, vertikal bo‘ylab esa kompaniyaning bozordagi tovarlarining nisbiy ulushi joylashtiriladi. Mahsulot raqobatbardoshligi firma raqobatbardoshligining eng muhim ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lganligi sababli, ushbu ko‘rsatkichni o‘rganish ushbu yondashuvning muhim afzalligi deb hisoblanishi mumkin. Kamchiliklari qatorida firma raqobatbardoshligining boshqa tarkibiy qismlarining ijobiy va salbiy tomonlari to‘g‘risida ma’lumotlarning yetarli emasligini ajratib ko‘rsatish mumkin. Samarali raqobat nazariyasiga asoslangan yondashuvga ko‘ra, eng raqobatbardosh korxona bu barcha bo‘linmalari yaxshi sozlangan mexanizm kabi ishlaydigan korxonadir. Har bir bo‘linma yoki xizmat cheklangan miqdordagi resurslardan samarali foydalanishi kerak. Ushbu xizmatlar faoliyatining samaradorligi ham shunga bog‘liq [5].

SWOT-tahlili iqtisodiy amaliyotda raqobatbardoshlikni baholashning eng ko‘p uchraydigan usullaridan biri. Ushbu tahlil korxonaning xo‘jalik faoliyatini yaxshilash uchun zarur bo‘lgan aniq bir qator harakatlarni ajratib ko‘rsatish imkonini beradi, bu esa raqobatbardoshlik darajasining o‘shishiga yordam beradi [4].

1-jadval

SWOT tahlili asosida raqobatbardoshlikni baholash

Kuchli tomonlar	Kuchsiz tomonlar
1. Yuqori sifatli xizmat ko‘rsatish; 2. Birlashgan jamoa; 3. Yetkazib beruvchilar bilan yo‘lga qo‘yilgan hamkorlik aloqalari; 4. Yuqori sifatli mahsulotlar; 5. Buyurtmalarni tezkor qayta ishlash.	1. Cheklangan moliyaviy imkoniyatlar; 2. Noqulay joylashuv; 3. Bozorni marketing jihatdan o‘rganmaslik; 4. Raqobatchilar haqida yetarli ma’lumotga ega emaslik; 5. Kompaniyaning noma’lumligi.
Imkoniyatlar	Tahdidlar
1. Qo‘shimcha xizmatlar; 2. Reklama sonini ko‘paytirish; 3. Xodimlarni o‘qitish; 4. Zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish	1. Siyosiy beqarorlik; 2. Narxlarni sun‘iy pasaytirish; 3. Bozordagi yangi o‘yinchilar; 4. Sifat talablarining oshishi; 5. Xaridorlar daromadlarining kamayishi.

Ushbu tahlilni bajarish uchun korxonaning kuchli va zaif tomonlarini, shuningdek firma uchun imkoniyatlar va tahdidlarni aniqlash kerak. Kuchli va zaif tomonlar ichki muhit omillari hisoblanadi. Imkoniyatlar va tahdidlar esa tashqi muhit omillaridir. Shuni aniqlashtirish kerakki, zaif tomonlar ma’lum sharoitlarda, shuningdek ular bartaraf etilgan taqdirda, kuchli tomonlarga aylanishi mumkin. Xuddi shu narsa tahdidlarga ham tegishli. Agar o‘z imkoniyatlaridan o‘z vaqtida foydalanmasa, kelajakda ular ham tahdidga aylanishi mumkin. SWOT-tahlilni o‘tkazish uchun 4 ta ustundan iborat jadval tuzish kerak. Yuqori qismiga kuchli va zaif tomonlar, pastki qismiga imkoniyatlar va tahdidlar yoziladi. SWOT-tahlilni o‘tkazish namunasi 1-jadvalda keltirilgan. Ushbu metodning afzalliklaridan quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin: universallik va moslashuvchanlik, foydalanish uchun maxsus bilim va ko‘nikmalar talab qilinmaydi. Kamchiliklaridan: ushbu tahlilni bajarishda miqdoriy parametrlardan foydalanilmaydi, korxonaning strategiyasini qo‘shimcha ravishda ishlab chiqish zarur, chunki tahlil davomida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish usullari keltirilmagan [2].

Reyting tizimi asosida raqobatbardoshlikni metodini bajarish uchun eng muhim deb hisoblash mumkin bo‘lgan bir qator ko‘rsatkichlarni ajratib ko‘rsatish kerak. So‘ngra ushbu ko‘rsatkichlarni raqobatchilar va o‘z korxonasida ball tizimi bo‘yicha baholash kerak. Agar kerak bo‘lsa, ma’lum bir ko‘rsatkichning vaznini unga koeffitsiyent berish orqali ajratib ko‘rsatish mumkin. Agar biron bir parametr bo‘yicha firma 5 ball olgan bo‘lsa, unda ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha firma bozorda yetakchi o‘rinni egallaydi deb hisoblash mumkin. Raqobatchilarni reyting tizimida baholash qanday o‘tkazilishini 2-jadvalda ko‘rish mumkin.

Raqobatchi korxonalarni reyting tizimida baholash

Ko‘rsatkichlar	1-korxona	2-korxona	3-korxona	3-korxona
Tovarlar sifati	5	5	5	5
Tovarlar narxi	4	5	4	3
Tovarlar soni	3	4	1	3
Moliyaviy barqarorlik	2	4	2	4
Mashhurlik	3	4	2	3
Geografik joylashuvi	3	5	5	3
Yakuniy baho	3	5	3	4

Korxona yoki uning mahsuloti raqobatbardoshligi ko‘rsatkichini faqat raqobatlashuvchi firmalarning o‘xshash ob'ektlari bilan solishtirganda o‘tkazish mumkin, bu ko‘rsatkich nisbiy hisoblanadi. Yuqorida bayon qilingan barcha yondashuvlar aynan shu tamoyil asosida ishlaydi. Korxonaning raqobatbardoshligini baholash uchun qaysi ko‘rsatkich tanlanganiga qarab, natija ham farq qilishi mumkin. Barcha korxonalarga mos keladigan yagona metodikani tanlash jarayoni deyarli imkonsiz bo‘lganligi sababli, har qanday tashkilot faoliyatini baholash uchun o‘zgartirish va qo‘llash mumkin bo‘lgan umumiy tamoyillar va qoidalarni yaratishga kuch sarflash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Максимов И.А. Оценка конкурентоспособности промышленного предприятия. — М.:Юнити-Дана, 2007. — С.36
2. Белоусов В.Л. Анализ конкурентоспособности фирмы. — М.: Юнити-Дана, 2001. — С.25.
3. Аблаев А.Р., Аблаев Р.Р. Выбор методы оценки конкурентоспособности предприятия. — М.: Директ-Медиа, 2007. — С.43.
4. Sirojiddinov K.I. Tadbirkorlik subyektlari raqobatbardoshligini baholashning uslubiy yondashuvlari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. - 2025. - №10. - B. 960-965.
5. Tajibayev K. Q. Kichik Biznes Korxonalari Raqobatbardoshligini Tadqiq Etishga Konseptual Yondashuvlar //Green Economy and Development. - T. 2. - №. 1. - C. 663022.